

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เมืองเชียงใหม่ มีชื่อที่ปรากฏในตำนานว่า "นพบุรีศรีนครพิงค์ เชียงใหม่" เป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนามาตั้งแต่สมัยพญามังราย เมื่อปี พ.ศ.1839 และมีอายุครบ 700 ปี เมื่อปี พ.ศ.2539 เมืองเชียงใหม่มีพัฒนาการสืบเนื่องกันมาในประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่อง เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย เนื่องจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของประชากรในหลายเชื้อชาติ ทำให้ส่งผลกระทบต่อการเจริญโตของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน อันก่อให้เกิดย่านชุมชนที่เป็นพื้นที่ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมเฉพาะของกลุ่มคนจำนวนมาก เช่น ชุมชนมุสลิม ชุมชนคนเมือง ย่านถนนเจริญประเทศ ย่านท่าแพ และที่เห็นชัดเจนที่สุดคือชุมชนชาวจีนย่านวัดเกต ที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำปิงทางด้านทิศตะวันออกใกล้ตลาดเพื่อทำการค้าขายมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นบริเวณย่านวัดเกตจึงเป็นย่านที่มีขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมที่ชัดเจน มีรูปแบบสถาปัตยกรรมชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ มีเรื่องราวที่สามารถอธิบายถึงวิวัฒนาการทางชาติพันธุ์ และวิถีความเป็นอยู่ได้อย่างมีคุณค่า

ชาวจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณหน้าวัดเกต เป็นชาวจีนรุ่นแรกที่เข้ามาทำการค้าขายในเมืองเชียงใหม่ในราวปี พ.ศ. 2427- พ.ศ. 2464 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 [สร้อยดี อ่องสกุล, 2539] จากการที่เป็นย่านการค้าที่อยู่ใกล้กับตลาดโรรสซึ่งเป็นตลาดใหญ่ของเมืองเชียงใหม่ และอยู่ใกล้กับระบบขนส่งมวลชนที่สำคัญคือทางรถไฟ ทำให้พื้นที่ของย่านนี้มีความได้เปรียบเชิงเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก และด้วยความได้เปรียบทางเศรษฐกิจและคมนาคมนี้เอง ทำให้ชุมชนวัดเกต ขยายตัวขึ้นจนเกิดเป็นกลุ่มของการตั้งถิ่นฐาน ประเภทเรือนร้านค้าที่มีเอกลักษณ์ของชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน

ลักษณะการใช้พื้นที่หรือที่ว่างในอดีตกาลของชุมชนวัดเกต ใช้เป็นพื้นที่ทำการค้าของพ่อค้าแม่ค้าชาวจีน ประกอบไปด้วย อาคารในรูปแบบ “เรือนร้านค้า” (Shop house) ซึ่งเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาคารลักษณะนี้จะมีการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตผู้อยู่อาศัยคือ มีการแบ่งส่วนพื้นที่ชั้นล่างสำหรับการค้าขาย พื้นที่ชั้นบนสำหรับการอยู่อาศัย ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมของเรือนร้านค้าแตกต่างจากอาคารพักอาศัยโดยทั่วไปที่จำเป็นต้องมีส่วนรูปด้านของอาคารที่โดดเด่นสวยงาม ใช้การตกแต่งประดับลวดลายปูนปั้นหรือเขียนลาย เขียนภาพสี ตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นให้สวยงาม

เพื่อเชิญชวนให้ลูกค้าเข้ามาซื้อสินค้าและบริการ และมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพการดำเนินชีวิตในแต่ละช่วงเวลา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ผลงานทางสถาปัตยกรรมเปรียบเสมือนสื่ออย่างหนึ่งที่ถ่ายทอดวิถีทางสังคมในพื้นที่ของยุคสมัยนั้นๆ ออกมาให้เห็น ได้อย่างชัดเจน ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมหลักที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยทั้งสิ้น กรณีศึกษาย่านวัดเกต สามารถสื่อให้เห็นกระบวนการทัศน์ ที่เปลี่ยนไป ซึ่งส่งผลออกมาทางด้านประโยชน์ใช้สอยและรูปลักษณะของพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม

งานวิจัยนี้จะแสดงให้เห็นพัฒนาการของความเปลี่ยนแปลงชุมชน ตลอดจนระบุคุณค่าจากสิ่งที่เหลืออยู่ในงานสถาปัตยกรรมเรือนร้านค้าย่านวัดเกต เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ความทรงจำของชุมชน เพื่อชักจูงใจให้ตระหนักถึงมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่ โดยใช้กระบวนการของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมกับชุมชน รวมไปถึงการสร้างแบบแผนในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนย่านวัดเกต

1.2 สรุปสาระสำคัญจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ในเอกสารและงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับการออกแบบ วิเคราะห์พื้นที่ และอนุรักษ์ อาคารเรือนร้านค้า (Shop house) หรือในวิจัยส่วนหนึ่งให้คำจำกัดความว่า “ตึกแถว” โดยมีสาระสำคัญดังนี้

จิรพร แสงศิลป์ (2527) ศึกษาเพื่อหาแนวทางสำหรับ การกำหนดลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมของเรือนร้านค้า ในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ พบว่า กฎหมายเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุด ที่จะกำหนดลักษณะทางกายภาพของเรือนร้านค้า และการควบคุมลักษณะทางกายภาพของเรือนร้านค้า โดยวิธีการทางกฎหมายจะสามารถช่วยแก้ปัญหาไม่ให้เรือนร้านค้าที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นอาคารที่ทำลายสภาพแวดล้อมของบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ได้

สุภาวดี เชื้อพราหมณ์ (2546) ศึกษาถึงวิวัฒนาการและสาระด้านสถาปัตยกรรมของตึกแถวในชุมชนเมืองเก่า จังหวัดสงขลา พบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบตึกแถวในแต่ละยุคสมัยคือ วิถีชีวิต ธรรมชาติ และกระแสความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

1.3 ความมุ่งหมายของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการและรูปแบบสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะเรือนร้านค้าอันเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมในชุมชนย่านวัดเกต

1.2.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับสถาปัตยกรรม

1.2.3 เพื่อศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์และการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนย่านวัดเกต

1.2.4 เพื่อศึกษาการจัดทำสื่อศิลปะในการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ของชุมชนย่านวัดเกต ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมผ่านการนำเสนอทางสถาปัตยกรรมที่เหลืออยู่ในชุมชน

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

กำหนดพื้นที่ศึกษาบนถนนเจริญราษฎร์คือ แนวอาคารเรือนร้านค้าที่อยู่ติดถนนเจริญราษฎร์ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก จากเชิงสะพานนครพิงค์ลงมาถึงเชิงสะพานนารัฐ

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.3.2.1 ศึกษาประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิตของชาวจีนและรูปแบบสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะเรือนร้านค้าในชุมชนวัดเกต โดยทำการศึกษาเปรียบเทียบให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลง

1.3.2.2 ศึกษาลักษณะกายภาพและงานสถาปัตยกรรม เรือนร้านค้าย่านวัดเกต

- ลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่
- รูปแบบและรูปทรงของอาคาร
- ที่ว่างและการใช้สอยอาคาร
- รายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรม

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1.4.1 ทำให้ทราบถึงพัฒนาการพื้นที่ใช้สอยเรือนร้านค้าย่านวัดเกต จังหวัดเชียงใหม่

1.4.2 ทำให้ทราบถึงมิติการเชื่อมโยงของนิเวศน์ทางวัฒนธรรมกับชุมชน

1.4.3 เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเรือนร้านค้า ย่านชุมชนวัดเกต

1.4.4 เพื่อให้ชุมชนและหน่วยงานภาครัฐได้ตระหนักในคุณค่าและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้ก่อนจะสูญหายไป

1.6 ขั้นตอนการศึกษา

1.5.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

- สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่เกี่ยวข้อง
- สํารวจข้อมูลเบื้องต้นด้านสภาพแวดล้อม
- สํารวจและเก็บข้อมูลภาคสนามของเรือนร้านค้าที่ทำการคัดเลือก

1.5.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

- รวบรวมเอกสาร หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้องในการศึกษาวิจัย

1.5.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

- ลักษณะและรูปแบบสถาปัตยกรรมซึ่งสัมพันธ์กับแหล่งที่ตั้งและปัจจัยแวดล้อม
- เปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมร้านค้า จากการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม
- รูปแบบทางสถาปัตยกรรมในรูปทรง ที่ว่าง การใช้สอย และความเป็นลักษณะเฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
- จัดทำสื่อศิลปะเพื่อนำเสนอแผนที่มีรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนย่านวัดเกต และเสนอแนวทางในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน
- ทำแบบประเมินผลการสำรวจความคิดเห็นของผู้รับสื่อและคนในพื้นที่ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนย่านวัดเกต

1.5.4 การสังเคราะห์และสรุป

- ประเมินคุณค่าทางสถาปัตยกรรมในรูปทรง ที่ว่าง การใช้สอย และความเป็นลักษณะเฉพาะตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ผ่านทางสื่อศิลปะ
- ประเมินความเข้าใจของผู้ที่รับสื่อ และตระหนักถึงคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนย่านวัดเกต รวมไปถึงการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน
- ข้อเสนอแนะในการออกแบบสถาปัตยกรรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยว่าด้วยเรื่องของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนย่านวัดเกต

1.7 กรอบความคิดที่ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษา

ใช้กรอบความคิดของ “การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม” เป็นเครื่องมือในการนำไปสู่การวิเคราะห์และตีความ กรอบความคิดที่จะนำมาใช้ประกอบด้วย

1.6.1 กรอบความคิดจากข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่

เป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากการสังเกต การเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อทำการวิเคราะห์ ดังนี้

- ชื่อสถานที่ / ที่ตั้ง (Name / Location)
- สภาพโดยรวมของพื้นที่ (Existing Condition)
- ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ / ประวัติความเป็นมา (History / Background)
- ประเภทของการใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน (Land Use)
- องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape Feature and Component)
เช่น แหล่งน้ำ, แหล่งโบราณคดี เป็นต้น

1.6.2 กรอบความคิดจากการจำแนกสถาปัตยกรรม

- อายุของสถาปัตยกรรม
- รูปแบบของสถาปัตยกรรม (Style)

1.6.3 กรอบความคิดจากข้อมูลพื้นฐานผ่านการวิเคราะห์

- ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- ความดั้งเดิมของสภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ว่าเริ่มต้นขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด
- คุณค่าด้านต่างๆ
- ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมยังคงดำรงอยู่ต่อไป
- ปัจจัยคุกคามที่ทำให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องเสื่อมสภาพลง

1.6.4 กรอบความคิดจากแนวทางการศึกษาผ่านทางสื่อศิลปะ “แผนที่วัฒนธรรม” (Cultural Mapping)

เพื่อเป็นสื่อที่สร้างความเข้าใจร่วมกันของผู้คนต่อพื้นที่ ตามวัตถุประสงค์ของการจัดทำ ก่อให้เกิดความตื่นตัวในประเด็นเรื่องคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น